

Evaluering av ØKOLØFT Sauherad

CHRISTINE HVITSAND

TF-notat nr. 21/2011

TF-notat

Tittel:	Evaluering av ØKOLØFT Sauherad
TF-notat nr:	21/2011
Forfatter(e):	Christine Hvitsand
År:	2011
Gradering:	Åpen
Antall sider:	29
Framsidedfoto:	Pål Kleffelgård
ISBN:	978-82-7401-456-5
ISSN:	1501-9918
Pris:	120,-
	Kan lastes ned gratis som pdf fra telemarksforskning.no

Prosjekt:	Følgeevaluering av ØKOLØFT Sauherad
Prosjektnr.:	20080770
Prosjektleder:	Christine Hvitsand
Oppdragsgiver(e):	Sauherad kommune

Resymé:

Evalueringen gir en oppsummering av aktiviteter i prosjektet "Økoløft Sauherad" sett i forhold til de mål som ble satt. Prosjektet har ført til økt bevissthet og flere aktiviteter rund økologi og bærekraft i Sauherad. Av ulike årsaker har ikke prosjektet lyktes i å øke forbruket av økologisk mat og drikke i skoler, barnehager og andre kommunale virksomheter nevneverdig. Prosjektet har likevel bidratt til å forankre og styrke Sauherad kommunes arbeid med bærekraftig stedsutvikling.

Telemarksforskning, Boks 4, 3833 Bø i Telemark. Org. nr. 948 639 238 MVA

Forord

Økoløft Sauherad har vært et interessant prosjekt å følge, og vi takker Sauherad kommune for oppdraget med evalueringen. Mange ressurspersoner har bidratt til å sette fokus på økologisk og kortreist mat. Deres innsats har ført Sauherad nærmere sitt mål om en berekraftig stedsutvikling.

Bø, 16.11.2011

Christine Hvitsand

Prosjektleder

Innhold

Sammendrag.....	7
1. Innledning.....	9
1.1 Økoløft-satsningen.....	9
1.2 Økoløft Sauherad.....	9
2. Metode.....	11
3. Aktiviteter innenfor innsatsområdene.....	13
3.1 Innsatsområde 1: Barn og ungdom.....	13
3.1.1 Møter og kurs på skoler og barnehager	13
3.1.2 Økologisk melk	14
3.1.3 Økologisk frukt og grønt	14
3.1.4 Samarbeid mellom landbruk og skole/barnehage	16
3.2 Innsatsområde 2: Den gode boplassen.....	17
3.2.1 Økologisk stedsutvikling.....	17
3.2.2 Tilbudet av økologiske varer.....	18
3.2.3 Kurs, folkemøter, kaffeaksjon.....	19
3.3 Innsatsområde 3: Nyskaping i natur- og kulturbaserte næringer	19
3.3.1 Det økologiske arealet	19
3.3.2 Ny kunnskap	20
3.3.3 Videreforedling.....	20
3.4 Innsatsområde 4: Nytenking i det frivillige kulturlivet	21
3.5 Innsatsområde 5: Kommunale virksomheter	22
4. Prosjektgjennomføring	23
4.1 Type tiltak og aktiviteter.....	23
4.2 Organisering og forankring.....	23

5. Diskusjon og konklusjon.....	25
6. Forslag til videre arbeid.....	27
Referanser	29

Sammendrag

Denne rapporten er sluttproduktet etter følgeevalueringen av prosjektet ”ØKOLØFT Sauherad” som pågikk fra 2008 til 2010. Sauherad er en av 52 kommuner som ble utpekt som økoløft-kommuner gjennom en statlig satsning for å bidra til å nå den nasjonale målsetningen om 15 prosent økologisk landbruk og matforbruk innen 2020.

Prosjektets mål var å øke produksjonen og forbruket av økologisk mat i kommunen gjennom å introdusere økologisk mat og utvikle kunnskap om økologisk produksjon til barn og unge, samt å skape sterkere kontakt mellom forbruker og produsent. I tillegg skulle Økoløft være en del av en økologisk stedsutviklingsstrategi for kommunen.

Prosjektet har bare delvis beveget seg i retning av å nå sine mål. Det har vist seg å være en utfordring å få til konkrete resultater knyttet til økt forbruk av økologisk mat. Å bytte til økologisk melk i skolene ble vanskelig siden Tine ikke leverer økologisk melk i den kartongstørrelsen som skolene bruker. Økologisk melk i barnehagene er heller ikke realisert med unntak av én barnehage som av og til bruker økologisk melk. Når det gjelder å kunne tilby økologisk frukt i skoler og barnehager, oppleves dette som vanskeligere å gjennomføre enn man var klar over ved prosjektstart. Det er derfor ingen skoler som i dag tilbyr økologisk frukt. Heller ikke kommunens øvrige virksomheter har økt sitt forbruk av økologiske varer, med unntak av at det fortrinnsvis brukes økologisk kaffe på ledermøter.

Tilbudet av økologisk mat kan betegnes som bra i Sauherad tatt i betraktning størrelsen på kommunen. Coop Prix på Gvarv har et forholdsvis bredt utvalg av økologiske varer. I tillegg finnes det en abonnementsordning for økologisk mat i regionen – ”Avigo Grønmat”. Disse kan levere varer både til privatpersoner og virksomheter. Det er også knyttet lokale gårdbrukere til denne ordningen, slik at transportavstanden er kort. ”Avigo Grønmat” har tatt over for den nedlagte ordningen ”Grønt Rett hjem” som utarbeidet tilbud til virksomheter i tillegg til at de leverte økologiske varer til private husholdninger. Med den nye ordningen skulle forholdene igjen ligge til rette for barnehager og (andre) kommunale virksomheter til å opprette abonnement på økologisk frukt og andre varer. Til tross for rimelig god tilgjengelighet på økologiske varer er det forholdsvis få som benytter seg av tilbudet.

Produksjonen av økologisk mat i Sauherad har økt noe ved at nye arealer nå er i karens. Det trengs likevel en tredobling av økologisk drevet areal dersom Sauherad skal nå det nasjonale målet om 15 prosent økologisk drevet areal.

Økoløft har likevel hatt positive effekter. Skoler og barnehager har fått økt bevissthet om og flere aktiviteter knyttet til økologisk mat. Arrangementer som Eplefesten og Sauherad-dagene har bidratt til å sette fokus på økologisk mat overfor innbyggerne. Kartfestivalen er en heløkologisk rockefestival som arrangeres på Gvarv hvert år og som har stimulert til produksjon og forbruk av økologisk drikke og matvarer. Det har blitt arrangert møter og kurs om økologi og økologisk mat, samt kåring av Sauherads beste økologiske dagligvare-butikk. Samlet ser det ut til at disse aktivitetene har bidratt til å øke bevisstheten rundt økologisk mat i kommunen. Selv om forankringen av Økoløft hos politikerne ikke har vært like god som ønskelig, har det blitt økt bevissthet omkring betydningen av bærekraftig utvikling hos politikerne. Dette har eksempelvis blitt synlig i politikken gjennom arbeidet med kommunedelplan for Gvarv og gjennom søknad om prosjektmidler fra ”Bolyt”. Det kan derfor se ut som at Økoløft har iverksatt prosesser mot et mer økologisk Sauherad, men for at et økologisk verdigrunnlag skal befestes, er det helt avgjørende at kommunen fortsetter et systematisk arbeid.

1. Innledning

Sauherad kommune har i perioden 2008-2010 gjennomført prosjektet ”Økoløft Sauherad”. Telemarksforskning har følgevaluert prosjektet, med en oppstartsrapport, idéutveksling underveis i prosjektet og denne sluttevalueringen. I sluttevalueringen skal det vurderes om prosjektet har nådd sine mål og bidratt til at kommunen har kommet nærmere sine visjoner for fremtiden.

Delvis parallelt med Økoløft i Sauherad har det pågått et prosjekt kalt ”Skoleprosjekter om økologisk mat og samarbeid med lokale bønder” i Midt-Telemark. Det prosjektet har vært finansiert av Fylkesmannen og gjennomført av Telemarksforskning og Midt-Telemark Næringsutvikling. Dette prosjektet og Økoløft har vært satsninger som har forsterket hverandre og trukket veksel på hverandre.

1.1 Økoløft-satsningen

Den nasjonale målsetningen er at 15 prosent av matproduksjon og matforbruk skal være økologisk innen 2020. ”Økoløft i kommuner” er en statlig satsning som skal bidra til å nå dette målet. 52 kommuner er utpekt som økoløft-kommuner, og Sauherad kommune er en av dem.

I Sauherad er fruktdyrking den dominerende landbruksaktiviteten. Hovedproduksjonen er epler, men det dyrkes også moreller, kirsebær, plommer, korn og grønnsaker. Sauherad har en vesentlig del av den nasjonale produksjonen både av økologiske og konvensjonelle epler, og det er stor kompetanse på fruktdyrking i kommunen.

1.2 Økoløft Sauherad

I prosjektskissen står følgende:

Målet med Økoløft Sauherad er å øke produksjon og forbruk av økologisk mat i kommunen gjennom å:

- introdusere økologisk mat og utvikle kunnskap om økologisk produksjon til barn og unge
- skape sterkere kontakt mellom forbruker og produsent

Det er presisert en prioritering av aktiviteter overfor barn og ungdom, for på den måten å få langsiktige effekter av prosjektet. Fokus på de unge antas å også involvere og ha effekter overfor foreldre.

Økoløft Sauherad skal være en del av en økologisk stedsutviklingsstrategi for kommunen. Man skal ivareta og fremme økologisk, økonomisk og sosiokulturell bærekraft. Dette innebærer blant annet å etablere lokale kretsløp og redusere forbruket av ikke-fornybare ressurser.

Det er nedfelt fem innsatsområder i prosjektet:

1. Barn og ungdom: økologisk framtid
2. Det gode bostedet
3. Nyskaping i natur- og kulturbaserte næringer
4. Nytenkning i det frivillige kulturlivet
5. Kommunale virksomheter

Under de ulike innsatsområdene er det listet opp forslag til tiltak og konkrete aktiviteter. Dette oppfatter vi som en oversikt over aktiviteter som prosjektet vil forsøke å gjennomføre uten at det på forhånd er undersøkt om aktivitetene er gjennomførbare.

2. Metode

Telemarksforsking har følgevaluert Økoløft Sauherad. Det har blitt gjennomført en oppstartskartlegging (ikke publisert), og forskningsinstituttet har vært en diskusjonspartner underveis i prosjektet. I denne sluttevalueringen har vi lagt til grunn prosjektskissen, oppstartskartleggingen og projektrapporten skrevet av prosjektleder. I tillegg har vi intervjuet prosjektleder og prosjektansvarlig. Studenter fra Universitet for miljø- og biovitenskap gjennomførte en workshop i Sauherad i november 2009, og rapporten fra denne er også trukket inn. Debios databaser over økologiske produsenter er gjennomgått.

De ovennevnte kildene danner grunnlag for å vurdere om prosjektet har nådd sine mål. Dette er et begrenset utvalg av kilder for datainnsamling, men gjenspeiler de økonomiske rammene for sluttevalueringen.

3. Aktiviteter innenfor innsatsområdene

3.1 Innsatsområde 1: Barn og ungdom

Det er under dette innsatsområdet det har vært mest aktivitet, noe som gjenspeiler prioriteringen av barn og ungdom i prosjektet.

3.1.1 Møter og kurs på skoler og barnehager

Prosjektledelsen har hatt møter med skolene, hvor rektor og de mest aktuelle lærerne har deltatt. Der har det blitt informert om Økoløft-prosjektet, og det har vært dialog om eventuelle aktiviteter skolen kan sette i gang. Tre av de fire barneskolene er oppvekstsentre, der skole og barnehage har samme ledelse, men det er skolen som har blitt mest involvert. Prosjektet har i følge prosjektleder blitt positivt mottatt, og alle skolene har etter hvert realisert egne idéer eller deltatt i aktiviteter i regi av Økoløft. I flere tilfeller later det til at Økoløft har vært det ekstra dyttet man trengte for å komme i gang med aktiviteter. Det er imidlertid vanskelig å vurdere om skolene og barnehagene ville ha satt i gang aktivitetene uansett.

Eksempler på tiltak som er gjennomført i skolene er:

- Omlegging av skolehagen på Gvarv til økologisk drift
- Oppstart av økologisk kantine på Akkerhaugen skole
- Realisering av ”Mulighetenes land” på Hjuksebø skole

Imidlertid har ingen av skolene hatt økologisk mat som tema på foreldremøter slik opprinnelig tenkt i prosjektet. Det er derfor begrenset hvor godt kunnskapen om Økoløft spesielt og økologisk mat generelt har nådd ut til foreldrene (foruten reportasjer i media). I Gvarv barnehage ble økologisk mat tatt opp på foreldremøte. Dette resulterte i at et overveldende flertall av de foreldrene som svarte, ønsket at barnehagen skulle ha økologisk frukt. Dette illustrerer viktigheten av å gi informasjon til og motivere også foreldre, og ikke bare barna. Man kan anta at det ligger et uutnyttet potensiale for økt etterspørsel etter økologisk mat i å involvere og engasjere foreldrene til skolebarna. Alle skolene har blitt

opplyst om at prosjektleder er til disposisjon og gjerne vil brukes eksempelvis på foreldremøter. Dette tilbudet har i liten grad blitt benyttet, men det kan hende at skolene har tatt opp sine særskilte aktiviteter på foreldremøter uten at dette er kjent for prosjektledelsen.

Mot slutten av prosjektperioden ble det holdt et bake- og grøtkurs for ansatte i skoler og barnehager. Kurset ble arrangert etter initiativ fra Økoløft og det ble benyttet lokale ressurspersoner innen baking med økologiske råvarer (Øystein Løvlie, gründer av "Godt Brød"). Kurset hadde et høyt antall deltakere og inspirerte også den siste av Sauherads fire skoler til å få i gang aktiviteter knyttet til økologisk mat.

3.1.2 Økologisk melk

I følge prosjektskissen var det et mål at 100 prosent av melken i skole og barnehage skulle være økologisk innen utgangen av prosjektperioden. Ved prosjektstart var det ingen av skolene som tilbød økologisk mjølk, og det var det heller ikke ved prosjektslutt. Gvarv barnehage skiller seg ut som den eneste barnehagen som periodevis benytter økologisk melk.

Det er en utfordring i forhold til leveranse av økologisk melk som man ikke var klar over ved prosjektstart. Tine meierier leverer ikke økologisk melk i den ønskede størrelsen for skolene, som er kvartliters kartonger. Det har vært gjort forsøk på å påvirke Tine til å levere kvartlitere uten at det har lykket. Dette har blitt gjort gjennom en gruppe bestående både av representanter for flere Økoløft-kommuner i regionen og Bioforsk Økologisk. Motivasjonen hos skolene til å erstatte konvensjonell melk med økologisk har ikke vært sterk nok til at de har gått inn på ordninger med servering i kopp fra større beholdere som alternativ til kvartlitere. I barnehagene byr ikkje kartongstørrelsen på problemer siden all servering likevel foregår i kopp. Det er ikke undersøkt hvorvidt barnehagene knyttet til oppvekstsentrene på Nordagutu, Akkerhaugen og Hjuksebø kunne lagt om til bruk av økologisk melk uavhengig av skolene.

3.1.3 Økologisk frukt og grønt

Andelen økologisk frukt skulle i følge prosjektskissen økes til 50 prosent i skolene og 30 prosent i barnehagene gjennom prosjektet. Skolenes tilbud av frukt og grønt foregår gjennom "skolefruktordningen" (se tekstboks under), og prosjektet har undersøkt mulighetene for at skolene kan tilby økologisk frukt gitt rammene og mulighetene innenfor ordningen.

Om skolefruktordningen

Skolefruktordningen driftes av Opplysningskontoret for frukt og grønt på vegne av Helse- og sosialdepartementet.

Det er to hovedordninger:

1.-7. klassetrinn: foreldrebetalt ordning

8.-10. og 1.-10. klassetrinn: gratisordning

Kommunene får statlige midler til å finansiere skolefrukten. Skolene får svalskep, skrelle- re og annet utstyr. Ca halvparten av skolene er med i den foreldrebetalte ordningen, og her er det slik at det koster kr. 3,50 per frukt per dag. Av dette gir staten kr. 1,- mens foreldrene betaler kr. 2,50.

Skolene kan velge hvilken leverandør av frukt de skal benytte. Bama har størstedelen av skolefrukt-markedet og leverer også noe økologisk frukt og grønt (eksempelvis banan og gulrot). Noen steder finnes det leverandører som har heløkologisk sortement, men prisen på deres frukt ligger gjerne litt høyere enn prisen til Bama. Eksempelvis tilbys økologisk frukt i Agder til kr. 4,20. Skolene står også fritt til å bruke en lokal leverandør som ikke har avtaler med skolefruktordningen, og skolen kan da få kr. 1,- per frukt.

www.skolefrukt.no

Ved oppstarten av Økoløft eksisterte virksomheten ”Grønt rett hjem”, som tilbød bedrifter og private husholdninger økologisk mat levert på døren. Det var derfor stor optimisme rundt å få på plass en god ordning for å øke det økologiske forbruket av frukt og grønt i skoler, barnehager, bedrifter og i husholdninger. ”Grønt rett hjem” utarbeidet tilbud til skoler og barnehager om levering av økologisk og lokalprodusert frukt og grønt til en pris på kr 4,20 per frukt.

På Gvarv skole er det ikke foreldrebetaling på skolefrukt, siden dette er en kombinert barne- og ungdomsskole. Skolen måtte derfor selv ha betalt de 70 øre ekstra per frukt som er økologisk dyrket, noe de ikke ønsket. Heller ikke de andre skolene har ønsket å gå inn på en dyrere ordning, selv om det er foreldrene som ville ha kommet til å dekke denne ekstra kostnaden. Gvarv barnehage var den eneste som ønsket å kjøpe frukt gjennom ”Grønt rett hjem”. Driften av ”Grønt rett hjem” stoppet imidlertid opp, slik at leveransen ikke kom i gang. Høsten 2010 startet en ny tilsvarende virksomhet opp - ”Avigo Grønnmat” - med de

samme lokale produsentene involvert i tillegg til produsenter i nærliggende regioner. Alt ligger derfor til rette for å ta opp igjen arbeidet med økologisk frukt i Gvarv barnehage og andre.

3.1.4 Samarbeid mellom landbruk og skole/barnehage

Prosjektet hadde som mål å øke kontakten mellom forbruker og produsent og oppmuntre til lokal produksjon og omsetning.

Gvarv skole og Akkerhaugen skole samarbeider med lokale økologiske bønder. Det er blitt gjennomført gårdsbesøk for ulike klassetrinn hvor elevene har lært om ulike temaer knyttet til plantevekst og økologisk landbruk. Det er et ønske om å videreutvikle dette samarbeidet både fra skolens side og fra gårdbrukerne sin side, slik at kontakten fortsetter etter at Økoløft er avsluttet. Også Gvarv barnehage har vært på årlige utflukter til en økobonde og ønsker å fortsette med dette.

Gvarv skole har lagt om sin skolehage til økologisk drift med drahjelp fra Økoløft. Om høsten arrangerer skolen markedsdag med salg av økologisk eplemost og ferske grønnsaker fra skolehagen, og det selges mat tilberedt med egenproduserte grønnsaker. Disse aktivitetene var påbegynt før Økoløft startet, men prosjektet har vært med på å sette fokus på økologisk produksjon og entreprenørskap.

Akkerhaugen skole har en kantine hvor det med jevne mellomrom produseres økologisk mat som ansatte på kommunehuset, skolen og noen andre steder, kan kjøpe. Skolen har også hatt fokus på kildesortering og har lagt til rette for god sortering og motivering av elevene. Aktivitetene ved Akkerhaugen skole var påtenkt før Økoløft startet, men midler fra prosjektet har bidratt til at skolen har kunnet realisere sine idéer.

Hjuksebø skole har fått økonomisk og idémessig bistand fra Økoløft til utvikling av "Mulighetenes land". Skolen har gjort i stand et område for ulike uteaktiviteter og dyrking av vekster. Skolen samarbeider ikke med gårdbrukere om prosjektet, men har fått støtte fra Økoløft til å engasjere Telemarksforskning-Notodden til å bistå i utviklingen av et pedagogisk opplegg med basis i Mulighetenes land. Denne rapporten er ikke fullført per mai 2011.

Vi kan si at det er spesielt tre av skolene i Sauherad som har kommet et godt stykke på vei mot å tenke mer økologisk både i konkrete aktiviteter og i det pedagogiske opplegget. Aktivitetene ved skolene er knyttet til entreprenørskap hvor elevene er med å produsere, vide-

reutvikle og i enkelte tilfeller selge landbruksprodukter. Både rektorer og lærere ved skole-
ne er engasjerte og ønsker endringer slik at det som er satt i gang med stor sikkerhet vil
videreutvikles etter at Økoløft er avsluttet.

3.2 Innsatsområde 2: Den gode boplassen

Kommunen, i samarbeid med Midt-Telemark Næringsutvikling, har definert Sauherad
som et sted som ønsker å utvikle seg i en økologisk og miljøvennlig retning. Prosjekter som
Økoløft og deretter forprosjekt og hovedprosjekt til ”Bolyst-midler” fra Kommunal- og
regionaldepartementet, er med å bygge opp under denne satsningen og utvikle den profilen
kommunen ønsker å ha.

3.2.1 Økologisk stedsutvikling

Ifølge prosjektskissen skal en økologisk stedsutviklingsstrategi inngå i samfunnsdelen av
kommuneplanen ved rullering. En slik utviklingsstrategi pekes på å ville øke
attraksjonskraften til kommunen og føre til økt tilflytting.

Det er begrenset i hvilken grad Økoløft og økologisk mat konkret har kommet inn i kom-
munens styringsdokumenter. Kommuneplanens samfunnsdel har ikke blitt oppdatert siden
1993. Kommunedelplanen for Gvarvområdet har i følge prosjektansvarlig en del av tenk-
ningen rundt Økoløft i seg. Det er i denne planen lagt til grunn en sentrumsutvikling med
bedre plassutnyttelse ved ”grønn fortetting”. Det påpekes imidlertid at det ikke er kon-
fliktfritt å finne gode areal- og transportløsninger og samtidig bevare dyrket mark. Det er
i kommunedelplanen også lagt til rette for etablering av en økolandsby. Det er gjort utred-
ninger av Gaia arkitekter, og grunneier er positiv til planene. Forslaget har imidlertid fått
innsigelse fra Fylkesmannen, siden en utbygging vil beslaglegge for mye dyrket mark. Det
arbeides nå med en alternativ plassering av økolandsbyen i nærheten av Gunnheim.

Økoløft har bidratt til etablering av en ”grønn frisør” på Gvarv. Innbyggerne har dermed
mulighet til å velge et mindre miljøbelastende frisøralternativ. Kommunen har også mulig-
het til å fremme det miljøvennlige næringslivet ved å benytte denne frisøren for eksempel
ved klipp av beboere på aldershjem.

UMB-studentene la fram et spennende forslag, nemlig å etablere et eplemuseum i Sauhe-
rad, ”Eplenes hovedstad”. I studentrapporten finner man idéer til hvordan dette kan gjen-

nomføres og hvordan man kan få en økologisk vinkling på prosjektet. Et slikt besøkssted vil kunne styrke Sauherads identitet knyttet til frukt og økologi.

3.2.2 Tilbudet av økologiske varer

Prosjektet har hatt som mål å øke tilgangen til økologisk og kortreist mat.

Det finnes fire dagligvarebutikker i Sauhead. Tre av dem har et svært begrenset utvalg av økologiske varer i følge hylleundersøkelser gjort av Økoløftprosjektet. Den nye Coop Prix-butikken på Gvarv har imidlertid bidratt til å gi innbyggerne et bredere spekter av økologiske varer å velge mellom. Med utgangspunkt i prosjektets kartlegging av tilbudet av økologiske varer vant Coop Prix kåringen av Sauherads beste økologiske dagligvarebutikk i 2010. På grunn av kjedeavtaler kan man imidlertid finne importerte økologiske epler fra land svært langt unna Norge, til tross at Sauherad har en betydelig produksjon av økologiske epler. Dette er også tilfellet på høsten og vinteren når tilgangen på norske epler er stor. Dette henger sammen med at økologisk ikke nødvendigvis innebærer kortreist.

Tilbudet om levering av økologisk mat på døren har både blitt lagt ned og gjenoppstått i prosjektperioden ved at "Grønt rett hjem" har blitt lagt ned og erstattet med "Avigo Grønnmat". Abbonnenter til ordningen har et bredt spekter av varer å velge mellom, både av ferskvarer og tørrvarer, så vel som eksotiske og norske varer. "Avigo Grønnmat" har helt klart bidratt til å gjøre økologiske varer mer tilgjengelig i regionen, men man kan nok anta at det er de mest ivrige økologiske brukerne som oppretter et slikt abonnement. Ordningen omfatter frukt og grønt fra regionen, slik at den også fremmer økt produksjon av økologiske varer i regionen og kan bidra til å øke arealene med økologisk dyrking i Sauherad. Omsetning via "Avigo Grønnmat" vil således fremme økt bruk av lokale og regionale ressurser og føre til redusert transport av varer.

En kort periode ble det drevet en Økoløftbutikk på Gvarv som komplimenterte tilbudet i dagligvarebutikkene. Denne butikken tilbød blant annet frukt og grønt, ferske brød, hagebøker og miljøvennlige vaskemidler. Den hadde potensiale til å bli en viktig møteplass for innbyggere med interesse for økologisk landbruk og nytenkning, men dessverre ble den stengt av private grunner.

Serveringsstedene i Sauherad har noe økologisk å tilby. Norsjø hotell oppga ved oppstart av Økoløft at de benyttet økologisk kaffe, fjærkre og salat. Årnes kafeteria bruker kun økologisk pyntegrønt, og de kan lage økologisk mat på bestilling. Eksempelvis leverer ka-

feteriaen mat til Kartfestivalen (les om Kartfestivalen under innsatsområde 3). Også Kjernehuset har kunnet levere noen få økologiske retter, blant annet eplekake. Kjernehuset er imidlertid ikke i drift ved avslutning av Økoløft og har ikke fått den rollen som ”økologisk” møteplass som den opprinnelig var tiltenkt.

3.2.3 Kurs, folkemøter, kaffeaksjon

Det ble i prosjektperioden arrangert et åpent møte med to profilerte foredragsholdere, nemlig Øystein Dahle fra World Watch Intsttute og Aina Bartmann fra Bondens marked. Møtet ble holdt på Årnes kafeteria, og temaet var barn og hva vi lærer dem om mat. I følge prosjektlederen kom over 40 engasjerte deltakere til møtet, og møtet fikk mediaomtale.

Det har blitt holdt kurs i matlaging med bruk av økologiske råvarer i 2009 og 2010 i samarbeid med Grønn Gourmet og Naturvernforbundet i Midt-Telemark. Matvarene i kurset var økologiske og kortreiste, og fokus var satt på vegetabiliske råvarer. Kurset ble holdt i forbindelse med Eplefesten.

Det har også blitt holdt kurs i økologisk hagebruk over 7 kvelder med god deltakelse. Kursserien var en kombinasjon av teori og praktisk dyrkning, inkludert besøk i hager som produserer grønnsaker og urter.

I forbindelse med utdelingen av prisen for beste økologiske dagligvarebutikk i Sauherad arrangerte Økoløft en stand i Prix-butikken. Standen var i samarbeid med Oikos, og det ble delt ut økologisk kaffe. ”Kaffeaksjonen” kan ha hatt effekt på forbrukerne ut over de som var til stede i butikken siden prisutdelingen og standen ble omtalt i 2–3 aviser.

3.3 Innsatsområde 3: Nyskaping i natur- og kulturbaserte næringer

---

3.3.1 Det økologiske arealet

Det økologiske landbruksarealet i Sauherad har hatt en arealøkning på 60 prosent. Disse 60 prosentene utgjør i hovedsak arealer som er i karens, dvs under omlegging til økologisk

produksjon. Eple, havre, erter/bønner og bær er de produksjonene som er i karens ved utgangen av 2010. Kommunen sitt økologiske landbruksareal har økt fra 2,8 prosent til 4,5 prosent (inkludert karens). Dette er en beskjeden vekst, og det trengs med andre ord mer enn en tredobling av arealet for å nå det nasjonale målet på 15 prosent. Her kan man imidlertid være klar over at Sauherad som en fruktkommune, kommer litt skjevt ut i beregningene omkring mengde økologisk produksjon siden fruktproduksjon er mindre arealkrevende enn for eksempel kornproduksjon.

Det er flere aktive prosjekter i regi av landbruksforvaltningen som skal fremme økt produksjon av økologiske matvarer i regionen. I Midt-Telemark har prosjektet ”Økokorn Midt-Telemark” og kursene i økologisk eple- og plommedyrking sannsynligvis bidratt vel så mye til omlegginger som Økoløft. Prosjektet kunne samarbeidet mer aktivt med landbruksforvaltningen, landbruksorganisasjonene og landbruksrådgivningen for å få frem en større økologisk produksjon i prosjektperioden.

3.3.2 Ny kunnskap

Sauherad kommune hadde allerede før prosjektstart 40 % av den norske produksjonen av økologiske epler. Den største produsenten i Sauherad, Økofrukt DA, dyrker etter biodynamiske prinsipper. De har deltatt i ulike sortsutviklingsprosjekter og vært en pådriver for nye økologiske eplesorter i samarbeid med Choice Hotellene. I samarbeid med Fylkesmannens landbruksavdeling har det blitt arbeidet for å skape forum og kurs med erfaringsutveksling for best mulig dyrkningspraksis for eple. Dette har av ulike grunner ikke kommet i gang, og dermed har det ikke blitt et felles dyrkingsforum for frukt i kommunen.

Økoløft har også bidratt i et prosjekt i samarbeid med Norsk Landbruksrådgivning med testing av mekanisk ugressbekjempelse i frukt dyrking. Det foreligger ingen oppsummeringsrapport fra dette prosjektet per mai 2011.

3.3.3 Videreforedling

Det har ikke blitt etablert ny virksomhet knyttet til videreforedling av økologiske landbruksprodukter. Det som finnes av slik virksomhet er pressing av økologisk eplemost hos ”Epleblomsten”, en virksomhet som var etablert forut prosjektperioden.

3.4 Innsatsområde 4: Nytenking i det frivillige kulturlivet

Kartfestivalen er en heløkologisk rockefestival hvor det utelukkende selges økologisk mat og drikke. Festivalen øker i antall besøkende for hvert år og en stor del av festivaldeltakerne er fra regionen. Kartfestivalen får økologisk fatøl fra Union i Grenland, og festivalen er den direkte årsaken til at det nå finnes økologisk øl på fat i Norge. Maten bestilles fra Årnes kafeteria, og festivalen er dermed med på å styrke det lokale næringslivet mot en økologisk tankegang. Festivalens ideologi kan også antas å ha en viss smitteeffekt på de besøkende og gi ringvirkninger for etterspørselen etter økologiske matvarer utenom festivalen.

Økoløft og økologisk landbruk har fått et større fokus hos Norsk Eplefest på Gvarv de siste årene. Dette gjennom egen stand på arrangementet og gjennom matlagingskurs med økologiske råvarer, begge avholdt i samarbeid med Naturvernforbundet i Midt-Telemark. På Sauheraddagene har det blitt satt fokus på Økoløft og økologisk landbruk. Det har blitt holdt appell og foregått salg av tilberedt økologisk mat. Det kan antas å ha en bevisstgjørende effekt ovenfor produsenter og forbrukere at Økoløft er synlig og aktivt til stede på denne typen arrangementer hvor folk treffes og kanskje også søker nye impulser.

Kjernehuset på Gvarv var ved prosjektstart tenkt som et samlingspunkt og møteplass for ulike aktiviteter og kunnskapsformidling knyttet til økologi. Det ble satt opp en informasjonstavle hvor man kunne lese tidsskriftet "Ren mat" og finne brosjyrer om økologisk landbruk og økologisk mat. Det ble holdt en Økofilosofikafe i samarbeid med "Leonardos øre", den lokale litteraturklubben. I følge prosjektleder har imidlertid ikke Kjernehuset blitt det møtestedet som man håpet, og det har kun vært begrenset aktivitet knyttet til økologi der.

Rapporten fra UMB-studentene inneholder en del nye perspektiver på hvordan man kan tenke rundt matvaresystemet og nyskaping i kommunen og rapporten inneholder også konkrete forslag til tiltak. I tillegg til et eplemuseum som tidligere nevnt, foreslår de utvikling av produkter basert på eple med konkrete eksempler. Disse produktene kan realiseres ved å ha et felleskjøkken i Sauherad for mindre produsenter slik at grunderne selv ikke trenger å gjøre store risikofylte investeringer.

3.5 Innsatsområde 5: Kommunale virksomheter

Kommunen utgjør en stor virksomhet og driften belaster miljøet på ulike måter. Tiltak for å redusere denne kommunale miljøbelastningen vil ha en viktig signaleffekt. Det påpekes i prosjektskissen som viktig at kommunen utvikler overordnede økologiske perspektiver i sin forvaltning, at kommunale virksomheter benytter økologiske produkter og at kommunen arbeider for å motivere sine innbyggere til et mer økologisk forbruk.

Sauherad kommune deltar i BTV Innkjøp, et innkjøpssamarbeid som fremforhandler anbudsavtaler på vegne av flere kommuner. Økoløft-prosjektet har hatt innspill til BTV, for at økologisk mat skal komme inn i anbudsavtalene. Økoløft har påpekt at større volum av bestemte økologiske varer bør kunne konkurrere med konvensjonelle varer på pris. Ved prosjektslutt var ikke BTV Innkjøp ferdig med sin behandling av dette innspillet.

Det er ikke innført økologisk kaffe og te på regelmessig basis i kommunale virksomheter som kantinen i kommunehuset, Sauherad bygdeheim, skoler og barnehager. Kommunen har vedtatt at det skal kjøpes økologisk kaffe på ledermøtene, men gjennomføringen har vært varierende. Det påpekes imidlertid at bevisstheten rundt økologiske innkjøp har blitt større i kommunen.

Kommunens innsats i forhold til å motivere innbyggerne til endringer i sine forbruksvaner har vært i form av folkemøter, stands på arrangementer og tilbud om ulike kurs. I tillegg kan man anta at medieomtale av ulike aktiviteter har bidratt til å gi innbyggerne informasjon og økt bevissthet rundt økologisk mat.

4. Prosjektgjennomføring

4.1 Type tiltak og aktiviteter

Økoløft Sauherad har medvirket til ulike tiltak og aktiviteter. Vi kan dele disse inn slik:

- Økonomisk støtte til aktiviteter og prosjekter som andre aktører har gjennomført
- Aktiviteter og prosjekter som prosjektledelsen selv har tatt initiativ til og gjennomført

I den første kategorien ligger økonomisk støtte til skoler, barnehager og andre aktører som ønsker å gjennomføre egne aktiviteter. Dette kan være aktiviteter som var påtenkt før Økoløft startet eller aktiviteter som har kommet fram ved idéutveksling med prosjektledelsen. I den andre kategorien kommer ulike kurs, møter og foredrag på skolene som prosjektledelsen selv arrangerer. Generelt kan man si at effekten av innsatsen blir størst dersom man lykkes i å bygge videre på og engasjere til aktiviteter hos flere aktører. På den måten blir det gjort mer enn om prosjektledelsen selv skal gjennomføre alle aktiviteter og tiltak.

4.2 Organisering og forankring

Formannskapet i Sauherad har vært styringsgruppe for Økoløft. Midt-Telemark Næringsutvikling har hatt prosjektledelsen. Hensikten med at formannskapet skulle være styringsgruppe var for å sikre forankring og engasjement hos politikerne. Både prosjektansvarlig og prosjektleder påpeker imidlertid at dette ikke har fungert etter intensjonen. Det har vært minimal kontakt mellom styringsgruppe og prosjektleder fordi formannskapet ikke har blitt trukket inn underveis. På den måten har ikke potensialet for god forankring, eierskapsfølelse og engasjement blant politikerne blitt benyttet.

Prosjektleder har arbeidet med Økoløft ved siden av andre arbeidsoppgaver. Det uttrykkes at for å oppnå flere konkrete resultater i prosjektet, ville det kreves større ressurser. Da ville arbeidet kunne bli mer konsentrert og kontakten mer kontinuerlig med de involverte aktørene.

Mange enkeltpersoner og ildsjeler har vært engasjert i prosjektet. Ressurs- og kunnskapspersoner har deltatt i gjennomføring av aktiviteter i eksempelvis skole og barne-

hage. Frivillige organisasjoner har samarbeidet med Økoløft på stands og på andre aktiviteter. Sauherad har flere ressurspersoner, virksomheter og organisasjoner innen økologisk landbruk og økologisk tenkning generelt, og disse har hatt stor betydning for å få i gang aktiviteter og bidra til endringsprosesser.

5. Diskusjon og konklusjon

Målsettingene og ambisjonene til prosjektet har vært tosidig. Økt bevissthet rundt økologisk mat og mer kontakt mellom produsent og forbruker skulle øke produksjon og forbruk av økologiske varer. I tillegg ønsket kommunen at Økoløft gjennom en økologisk stedsutviklingsstrategi skulle være et ledd i å utvikle Sauherad kommune til å bli et mer attraktivt sted å bo.

Det er vanskelig å svare helt konkret på om prosjektet har økt forbruket av økologisk mat i kommunen. Bevisstgjørings- og motivasjonsarbeid er langsiktige prosesser. Alle skolene har fått inspirasjon til aktiviteter gjennom Økoløft, selv om det varierer hvor mye personal- og økonomiske ressurser skolene har lagt i det. Flere av skolene gjør gårdsbesøk, driver skolehage, entreprenørskap og har andre aktiviteter knyttet til økologisk mat. Større involvering av foreldre kunne imidlertid ha forsterket skolenes og elevenes engasjement og gitt større økning i det samlede forbruket av økologiske varer.

Det har hatt stor innvirkning på manglende måloppnåelse at økologisk melk i skoler og barnehager ikke har blitt realisert i prosjektperioden. Bare Gvarv barnehage bruker økomelk periodevis. Når det gjelder skolemelkordningen, er det Tine meierier som er årsaken til at det ikke tilbys økologisk melk i skolen i Sauherad siden de ikke leverer økomelk i kvartliterer i regionen. Skolene kan dermed ikke velge økologisk melk selv om de måtte ønske det. Det har heller ikke blitt den økningen i forbruket av økologisk frukt og grønt i skoler og barnehager som man ønsket seg. Mye av bakgrunnen for dette er at ”Grønt rett hjem”, som leverte økologisk mat på døren, har lagt ned. En ny tilsvarende virksomhet, ”Avigo Grønnmat”, gjør imidlertid dette mulig igjen. Et annet alternativ er at barnehagene kjøper økologisk frukt og grønt på Coop Prix. Omlegging i forbruket til økologisk melk, frukt og grønt ville gitt store effekter på forbruket av økologiske varer i regionen og synliggjort forbruket ovenfor barn, ungdom og foreldrene. Prosjektet har gjort et godt forarbeid når det gjelder å motivere skoler og barnehager til å legge om forbruket til økologisk, og det er viktig at kommunen jobber videre for å realisere dette.

Med økt tilbud av økologiske varer gjennom dagligvarebutikk, ”Avigo Grønnmat” og økologisk frisør har tilbudet innen økologiske varer og tjenester for innbyggerne i Sauherad blitt bedret. Kartfestivalen, Norsk Eplefest og Sauheraddagene er arrangementer hvor lokalproduserte og økologiske varer kan vises fram. Kartfestivalen er heløkologisk, og

også ved de andre arrangementene har det blitt økt synliggjøring av og fokus på det økologiske alternativet. Slike begivenheter med fokus på det økologiske alternativet fremmer Sauherads økologiske profil. De har etter all sannsynlighet også ført til økt bevissthet og større aksept for økologisk produksjon og økologiske varer i befolkningen generelt.

Når det gjelder politisk forankring, har ikke prosjektet blitt integrert i det politiske arbeidet i den grad man så for seg. Kommunedelplanen for Gvarvområdet med fokus på grønn fortetting og etablering av en økolandsby viser imidlertid at det likevel har skjedd endringer også på det politiske nivå i kommunen. Økoløft var i tillegg å regne som et slags springbrett for den videre satsningen på økologisk stedsutvikling gjennom Bolyst-søknaden.

Forbruket av økologisk mat i kommunale virksomheter har ikke økt i særlig grad. På ledermøtene skal det i hovedregel brukes økologisk kaffe og annet, men i praksis varierer gjennomføringen.

Det er et ubrukt potensiale for mer samarbeid og erfaringsutveksling internt i det økologiske landbruksmiljøet i Sauherad. "Avigo Grønnmat" er en virksomhet som fremmer regional omsetning av økologiske varer, også serveringsstedene er noe opptatt av å benytte økologiske og lokalproduserte råvarer. Likevel er det et paradoks at de økologiske eplene i dagligvarebutikkene kan komme fra land langt borte, når Sauherad har 40 prosent av den norske økologiske epleproduksjonen.

Arealet med økologisk landbruk er i svak vekst i Sauherad. Det trengs å arbeides bredt og med større styrke for å få til en raskere takt i omleggingen til økologisk produksjon.

Endringsprosesser er som oftest langsomme, og det er nødvendig å ha et langsiktig perspektiv. For å få fullt utbytte av innsatsen i Økoløft-prosjektet er det en forutsetning at kommunen arbeider systematisk videre med temaet. Skoler, barnehager og andre har blitt inspirert til å gjøre endringer og dette bør følges opp fra kommunens side. Et eksempel er Gvarv barnehage som stod klar til å starte abonnement på "Grønt rett hjem" da denne virksomheten ble nedlagt. Nå er det kommet en ny mulighet gjennom "Avigo Grønnmat".

6. Forslag til videre arbeid

Vi foreslår følgende oppfølging av arbeidet med Økoløft:

- Arbeide overfor Tine meierier og skoler/barnehager for å øke forbruket av økologisk melk i kommunen
- Arbeide for at skoler og barnehager starter abonnement på ”Avigo Grønnmat” og/eller handler økologisk fra dagligvarebutikker
- Arbeide for at dagligvarebutikkene skal ta inn mer økologisk mat, inkludert lokalprodusert økologisk frukt og grønt
- Innføre økologisk og rettferdig kaffe, samt lokalprodusert økologisk frukt og grønt i kommunale virksomheter, og motivere andre virksomheter til å gjøre det samme
- Stimulere til mer kommunikasjon mellom ulike aktører innen produksjon, distribusjon og forbruk for bedre erfaringsutveksling og styrking av lokal produksjon og omsetning
- Styrke fokus på Norsk Eplefest og Sauheraddagene som arena for å knytte kontakt mellom produsent, videreforedlere og forbrukere
- Stimulere til omlegginger til økologisk landbruk

Referanser

Svardal (2007). Mat for ei økologisk framtid. Prosjektskisse på oppdrag fra Sauherad kommune.

Hvitsand, C. & Svardal, S. (2009). Økoløft Sauherad, Oppstartskartlegging, Telemarksforskning (ikke publisert).

Landbruks- og matdepartementet (2009). Økonomisk, agronomisk – økologisk! Handlingsplan for å nå målet om 15 pst. økologisk produksjon og forbruk i 2015.

Kleffelgård, P. (2010). Økoløft Sauherad, prosjektrapport, Midt-Telemark Næringsutvikling.